

BUCUREȘTENII ȘI ACTIVITATEA EDILITARĂ ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC

prof. Alexandrina Nicolae

Sfârșitul războiului și modificarea statutului Bucureștiului fac ca și pretențiile populației pentru condiții de viață mai bună să sporească. Acest lucru determină statul român să ia o serie de măsuri pentru o mai bună administrare a Capitalei. O primă inițiativă se manifestă în 1921 când se reiau acțiuni mai vechi ce ar fi trebuit să se finalizeze cu un plan de sistematizare a orașului. Următorul pas îl reprezintă legea din 14 iunie 1925 prin care se introduce principiul autoguvernării orașelor. Ministerul de Interne pierzând dreptul să gestioneze financiar și să controleze activitatea Consiliului Comunal. Pentru acoperirea cheltuielilor, art. 244 al legii sus-menționate autoriza primăriile orașelor de a percepe taxe, cotizații, impozite directe și indirecte, precum și prestații în muncă.

O lege din anul următor se va referi exclusiv la București. Conform acesteia, Capitala era organizată prin împărțirea în două subdiviziuni administrative: zona centrală, împărțită în patru sectoare (I Galben, II Negru, III Albastru și IV Verde) și periferia ce cuprindea teritoriul de până la linia forturilor, inclusiv comunele care, conform prevederilor legii, deveneau suburbii ale orașului: Băneasa (cu cătunele), Colentina, Pantelimon, Tunari, Principele Nicolae, Dudești-Cioplea, Șerban Vodă (cu satul Militari), Militari, Roșu, Principele Carol.

În paralel, încă din 1928 își începe activitatea Comisia de Sistematizare fondată din 1927, ce urmărea elaborarea unei politici coerente de sistematizare a Bucureștiului.

Toate acestea se adăugau unei legi din 1910 conform căreia se prevedeau sancțiuni și penalități pentru cei care ar ordona sistarea unor lucrări edilitare deja începute. Era o măsură de siguranță generată de instabilitatea politică din țară, ce avea consecințe și asupra administrației orașului. Eficacitatea acestei legi a fost însă scăzută în sensul că, chiar dacă nu au existat primari care să o încalce propriu-zis, totuși deseale schimbări de la conducerea Primăriei Capitalei au determinat abandonarea unor lucrări, începerea altora noi și în general o politică administrativă inconsecventă de pe urma căreia populația orașului nu a avut decât de suferit.

1. Locuințele, sau mai bine spus criza de locuințe grefată pe o creștere rapidă a populației, reprezenta principala problemă a administrației bucureștene din primul deceniu interbelic, eventual motiv de revoltă.

Această criză de locuințe nu reprezenta ceva nou. Încă de dinainte de război, municipalitatea lua o serie de măsuri în sensul rezolvării acesteia astfel că, în 1910 se hotăra suprimarea, pentru 20 de ani, a taxelor pentru construcția de locuințe ieftine (între 2500 și 400 lei) și se hotăra crearea unei societăți care să se ocupe cu construirea unor astfel de locuințe. Societatea își continuă activitatea și după război reușind să construiască noi locuințe astfel încât în 1930 este menționată construirea de către aceasta a 2830 locuințe în București (dintre care 1650 numai cu parter, iar 1195 cu parter și etaj)¹. Particularii construiesc și ei case de toată mâna și în toate stilurile astfel că se

¹ Dr. Sabin Manuilă, *Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930*, București, 1939-1940, p. 230.

ajunge ca aceste construcții particulare să reprezintă mai mult de jumătate din numărul locuințelor construite în această perioadă.

Se modernizează și se ridică noi construcții în centrul Capitalei, apoi noi cartiere spre marginile orașului. Astfel se ridică cartierul inginerilor C.F.R. din zona Gării de Nord, cartierul din zona Cotroceni, în jos de Școala de război, în zona șoselei Kiseleff și a Parcului Filipescu, apare cartierul Bonaparte între șoseaua Jianu și lacul Herăstrău, cartierul Tunari între Șos. Ștefan cel Mare și hipodromul Floreasca. Noi parcelări se fac și între cimitirul Ghencea și Drumul Sării, între Șoseaua Mihai Bravu și Bariera Vergului sau în zona Vatra Luminoasă. În aceleași zone, alături de aceste locuințe ridicate cu sprijinul Municipalității, se ridică locuințe și la inițiativa particularilor.

Nevoia de a obține cât mai mult spațiu locuibil determină municipalitatea să dea în folosință, prin concesionare, tot terenul disponibil dintre limitele propriu-zise ale orașului. Astfel, alături de reutilizarea vechilor maidane, un alt fenomen important în reprezintă astuparea așa-numitelor „gropi” ce fuseseră până nu demult locul de refugiu al hoților Bucureștilor sau, pe timpul iernii, locul de adăpostire al populațiilor de țigani nomazi. Acest proces se definitivează spre 1927. Este cazul cunoscutelor gropi ale lui Ouatu sau Cuțarida din zona de nord a orașului. Deasupra lor s-au construit locuințe modeste, nu prea înalte, mai toate având grădiniță cu flori și pomi, adesea câte o boltă de viță. Era zona propriu-zisă de mahală, zonă ce se întindea până la marginile orașului și care făcea un contrast atât de puternic cu centrul cu arhitectură modernă.

Trecerea de la zona orașului propriu-zis spre periferie era plastic surprinsă la 1915 de Elena Niculiță-Voronca și imaginea pe care o oferă pentru momentul 1915 nu diferă mult față de o perioadă de 10 ani mai târzie: „Trecând de pe strada Lizeanu, care este o stradă de oraș, cu dughene și toate cele trebuitoare, am mers până la linia de fer înspre Oltenița, iar de aici, dând printr-un loc de noroi, am dat în strada Maicei Domnului [...]. Mergând mai departe constatăm că strada aceasta a fost cândva pietruită. Casele bune treptat se împutinează: te afli în mahală. Mai mergi cât mai mergi printre care sărăcicioase urcând și nesimțind când, deodată, locul se lărgeste și te afli la țară”².

Aspectul neplăcut al acestor mahalale este menționat încă de dinainte de război. Printre ele se numărau Floreasca, Tei, Grand, Ferentari, Balta Albă etc.

Locuințele a aici erau cele tip vagon, cu una sau două camere. Amplasarea lor nu ținea seama de nici un plan de sistematizare ci, în zilele de sărbătoare, când vigilența autorităților nu mai exista, mobilizându-și rudele sau vecinii, cel care dorea își ridica o casă, iar atunci când reprezentanții Primăriei apăreau în zonă faptul era deja consumat. Construcția nu necesita lucrări grele de punere a temeliei ci se băteau 4 sau 6 pari în pământ, pe aceștia se instala o armătură de șipci iar între ele se introducea pământ amestecat cu paie sau piatră sfărâmată. Alteori parii susțineau o împletitură de nuiiele care era apoi lipită cu lut, zidurile fiind astfel înălțate se așezau ușile și ferestrele iar apoi acoperișul de șindrilă sau stuf.

O descriere realistă a unei mahalale la 1925 o face ziarul „Dimineța” în numărul său din 10 decembrie: „în «Câmpul Veseliei» e o colecție încurcată de ulițe și fundături, de case turtite, și bordee abia vizibile, un cartier în care arhitectura e o utopie. Până în comuna Măgurele, și de aici până la Jilava, omul nu știe alt dușman decât ploile”³.

O situație asemănătoare se înregistra și în cartierul Grivița-Cuțarida, majoritatea locuințelor de aici fiind făcute din bărne sau din nuiiele lipite cu lut.

Mahalalelor propriu-zise li se adaugă, îndeosebi după 1922, noi cartiere apărute dincolo de limita orașului prin împrumietărirea demobilizaților sau prin cumpărarea de

² Elena Niculiță-Voronca, *Sărbătoarea Moșilor în București, Studiu Comparativ*, București, 19, p. .

³ cf. Al. Cebuc, *Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada 1900–1944 în Materiale de istorie și muzeografie*, București, 1964 .

parcele de către oamenii cu venituri modeste. Astfel apar cartiere noi cum ar fi cel de pe izlazul comunal Dudești, în preajma fabricii de ciment Titan, a uzinelor Malaxa, Dămăroaia, Cetatea Voluntărească, spre Afumați, dincolo de Floreasca.

Aspectul de mahala nu este caracteristic numai periferiei ci se poate întâlni în plin centrul capitalei, pe câmpul Procopoaiiei, în apropiere de Cișmigiu, la intersecția străzilor Berzei – Știrbei Vodă – Calea Plevnei, unde deasupra gropilor ce fuseseră astupate își ridicaseră locuințe insalubre muncitorii de la U.C.B. care își rotunjeau veniturile prin creșterea porcilor. O adevărată problemă o reprezintă pentru Primărie demolarea acestor locuințe, operație terminată până în 1929, pe locul lor ridicându-se mai târziu Căminul Studențesc și Facultatea de Drept. Principalul motiv al demolării l-a reprezentat așa cum mărturisea și Al. Predescu, în evocările sale, insalubritatea locului deoarece: „fostul crâng al Procopoaiiei nu avea cișmele iar «gospodarii» își cărau apa cu sacalele noroind tot drumul de la gârlă până acasă. Mirosuri pestilențiale se ridicau ca un blestem, odată cu roirile de muște și țânțari, iar când sufla vântul spre oraș, îneacă aromele rozelor din Cișmigiu și parfumurile rafinate ale plimbăreților de pe bulevard”⁴.

Mai bune sau mai proaste, locuințe se construiesc dar numărul lor este insuficient față de nevoile populației. În această situație se răspândește pe scară largă sistemul închirierilor. De această criză de locuințe știu să profite noii întreprinzători de după război, fie că este vorba de cei care construiesc în mahalale și percep prețuri mici pentru o locuință aproape imposibil de locuit, fie că este vorba de cei ce închiriază în centru. În centru, cazurile sunt diverse. Unii dintre proprietari își închiriază locuințele și se retrag la țară, dacă mai au locuință, sau preferă să locuiască la hotel iar alții închiriază doar camere, așa cum se întâmplă în plin centru, pe bulevardul Elisabeta care era, așa cum menționează o revistă a vremii: „un șir întreg de camere mobilate și te miri ce mare a fost numărul femeilor de stradă în București acum câteva zeci de ani după numărul acestor închirietoare pe care nimeni nu le deranjează și nimeni nu îndrăznește să le atingă fiindcă, din când în când, apare prin fața chiriașilor câte o șapcă de reprezentant al autorităților care veghează la apărarea prestigiului cucoanei și la încasarea dividendelor”⁵.

Unele dintre aceste garsoniere erau într-adevăr mobilate, cu un dulap, un pat, un birou de scris, o bibliotecă, o masă cu șase scaune, un lavoar, dar acestea erau puține ca număr și scumpe, cerându-se pentru închirierea lor până la 8 și chiar 10.00 lei pe lună, altele sunt numai numite „mobile” fiindcă n-au decât „un pat hodorogit, acoperit de adevărate cârpe de bucătărie și o pernă mizerabilă, pentru aceste cerându-se ofițerilor, funcționarilor neînsurați și studenților sume ce variază între 300 și 2000 lei pe lună” așa cum menționează aceleași periodic⁶.

O situație chiar mai grea aveau negustorii ambulanți care, veniți din provincie, erau nevoiți să locuiască câte 4–10 în camere cu chirie și din cauza chiriei mari și a depărtării de zona comercială erau nevoiți să schimbe anual locuința, condițiile fiind uneori chiar mai proaste, unii preferând chiar să doarmă în ganguri, pe maidan sau în curțile oamenilor.

Nu numai că aceste chirii erau considerate mari în raport cu venitul populației și cu condițiile de locuit dar chiriașii erau permanent la dispoziția proprietarului astfel că autoritățile alarmate de situație și uneori mobilizate de articole publicate în presă sub nume sonore ca: „balamucul regimului chiriilor”⁷ sunt nevoite să intervină pentru re-

⁴ Al. Predescu, *Vremuri vechi bucureștene*, București, 1990, p. 68.

⁵ *Jurnalul Chiriașilor*, 1, nr. 10 din oct. 1920, p. 4.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

glementarea situației. Astfel, în martie 1921 se elaborează un proiect de lege pentru înființarea oficiilor de închiriere ce urmau să execute tranzacțiile, să calculeze chirile, să evalueze, să fixeze taxele pentru chirii și taxele contravenționale atât pentru proprietari cât și pentru chiriași. Măsurile continuă astfel că în mai 1921 o ordonanță a Ministerului de Justiție suspendă evacuările pentru ca în iulie 1921 să se dea o lege pentru încurajarea construcțiilor.

Măsurile sunt ineficiente, proprietarii sunt nemulțumiți dar nici situația chiriașilor nu se îmbunătățește, ajungându-se astfel în aprilie 1922 să se publice noua lege a chirilor despre care revista „Jurnalul Chiriașilor” spunea că: „Mai mult sau mai puțin vor fi mulțumiți acum și unii chiriași și unii proprietari. Dar criza propriu-zisă de locuințe tot nu a fost rezolvată”⁸.

Aceasta era într-adevăr realitatea, dovadă faptul că problema crizei locuințelor nu fusese rezolvată ea continuând să existe în toată perioada primului deceniu interbelic, determinând furtunoase manifestări ale chiriașilor sau proprietăților organizații și unii și alții în asociații sau determinând gazetele vremii, cum ar fi „Gazeta Tinerimii” să publice glume în spiritul românilor de a face haz de necaz într-un imaginar dialog între doi cunoscuți: „– Greu dragă cu locuințele... Eu stau într-o cameră atât de mică încât dacă intră soarele trebuie să iese eu!”⁹.

Pe ansamblu, abia spre sfârșitul deceniului se va înregistra o ameliorare a situației, dacă nu din punctul de vedere al locuințelor cu mai multe apartamente cel puțin al materialelor din care erau construite. Anuarul Statistic al Municipiului București pe 1930 prezenta astfel situația: 22.230 clădiri cu un apartament (36,4%), 11.012 clădiri cu două apartamente (24%), 8.160 clădiri cu trei apartamente (13,9%), 4.823 clădiri între 5 și 10 apartamente (11,8%), 10.78 clădiri cu peste 10 apartamente (1,8%). Dintre acestea 12,9% erau din paianță, 7,3% din vâlătuci, nuiele, lut și bordeie, iar 30,8% din cărămidă, beton și piatră¹⁰. Astfel se prezenta situația de fapt ce trebuia să stea în atenția Comisiei de Sistematizare ce acționa încă din 1928, dar a cărei activitate se va manifesta cu precădere în următorul deceniu interbelic când reușește să elaboreze și un plan complex de sistematizare a orașului, în 1934, și chiar să-l pună în practică.

Ca și chiriașii ce se puteau împărți în diverse categorii, în funcție de venitul pe care îl aveau, și proprietarii locuințelor se diferențiau între ei. Cei foarte bogați aveau o casă cu unul sau două nivele, cu acoperiș din țiglă cu scară exterioară. Interiorul era tot atât de somptuos. O astfel de vilă, cu parter și etaj, având în general aproximativ 130–150 m² avea la parter un interior cu hol frumos decorat, ce făcea legătura cu biroul, cu sufrageria spațioasă și serviciile. Aceasta constituia partea oficială a locuinței, în timp ce etajul avea două dormitoare (unul pentru adulți și unul pentru copii) ce aveau terase și grupuri sanitare diferite. Legătura între parter și etaj se făcea atât pe scara principală cât și pe scara de serviciu. Ultima ducea la camera de rezervă de la etaj unde se păstra lenjeria, în pod unde se afla debaraua sau la subsol unde se aflau camera servitorilor, instalațiile de încălzire, pivnița, spălătoria¹¹.

Astfel de locuințe bogate, mai vechi, mai aveau cabinete de lucru cu birouri și bibliotecă bogat ornamentată cu sculpturi, saloane tip Ludovic XIV, Ludovic XV sau Louis Philippe, cu fotolii poleite, cu canapele îmbrăcate în mătase, cu draperii estetic aranjate și mulțime de bibelouri chiar dacă tendința momentului era spre simplitatea

⁸ *Ibidem*, II, nr. 77 din apr. 1922, p. 10.

⁹ *Gazeta Tinerimii*, II, nr. 1 din apr. 1925, p. 10.

¹⁰ Cf. Petre Dache și Ana Benc, *Aspecte ale dezvoltării edilitar-urbanistic ale Capitalei între cele două războaie mondiale în Materiale de istorie și muzeografie*, vol. V, București, 1964, p. 115.

¹¹ *Căminul. Studii și planuri de case*, I, nr. 1, din ianuarie 1930, p. 7.

interioarelor, cu paturi din bronz, mese din lemn fin sau cristal, a canapelelor tapițate cu pluș sau piele¹².

Aceste interioare erau imitate, pe cât posibil, și în așa zisele locuințe ieftine care erau însă mai reduse ca dimensiuni.

La polul celălalt se aflau casele din mahalale, case ce erau complet necorespunzătoare din punct de vedere igienic. Construite în grabă ele erau insuficient iluminate și aerisite, unele devenind igrasioase în situația în care erau construite sub nivelul străzii. Rezistența lor era scăzută, deteriorarea intervenea repede dar în lipsa altora oamenii continuau să le locuiască considerându-se fericiți că au o casă a lor. În această situație, familiile cu posibilități materiale mai reduse, cele ale funcționarilor mărunți, comercianților, birjarilor meseriașilor sau liber profesioniștilor se văd constrânse să sacrifice orice pretenții de confort, îngrămădindu-se uneori într-o singură cameră sau în două, transformând în camere de locuit și bucătăriile, dacă acestea existau. Aceste locuințe erau mobilate simplu cu un pat, o masă, un scrin, scaune.

Deoarece alegerea locuinței spune foarte multe despre posibilitățile materiale ale proprietarului sau chiriașului, decorarea interiorului este o oglindă a personalității acestuia. Din aceste motive, descrierile de mai sus au încercat să surprindă, pe scurt, mediul în care bucureșteanul primului deceniu interbelic își ducea viața de zi cu zi. Dacă aceste descrieri au fost suficiente de elocvente ele vor ajuta la înțelegerea manifestărilor acestuia atât în public cât și în familie, a pretențiilor acestora față de serviciile publice și a aportului pe care el îl duce în slujba acestora.

2. Rețeaua stradală și salubritatea Capitalei

În paralel cu extinderea spațiului locuibil, rețeaua stradală se extinde și se modernizează și ea. Începuturile acestui fenomen trebuie căutate încă din secolul trecut când, la 1824, la inițiativa lui Gr. Ghica, un anume inginer Hartel se ocupa cu construirea primului caldarâm în București. Situația cunoaște modificări substanțiale la sfârșitul secolului al XIX-lea. Atunci aspectul orașului se schimbă, fiind pusă în aplicare ideea trasării noilor axe ale orașului: N-S (ce înlocuia și dubla Podul Mogoșoaie) și E-V (bd. Kogălniceanu – bd. Regina Elisabeta – bd. Carol I – bd. Ferdinand). Se trasează și bulevardul George Coșbuc care dublează Calea Rahovei sau bd. Dacia ce dublează str. Mihai Eminescu.

Paralel cu tăierea marilor bulevarde se trece și la o modificare a țesutului stradal, la o aliniere și ordonare. Intersecțiile nu mai apar ca efect al dimensionării propriu-zise, în funcție de necesitățile de trafic ci apar ca efect al reutilizării unor vechi maidane. Era o tentativă de copiere a planului de sistematizare a Parisului pus în practică în timpul lui Napoleon al III-lea (sistemul cruce în centru) dar acest lucru nu s-a reușit în totalitate, Bucureștiul prezentând o țesătură stradală neregulată de moștenire turco-fanariotă. Se va realiza totuși o corelare între cele două laturi, fapt ce îi va conferi capitalei imaginea unui oraș situat la granița Orient-Occident.

Aceste lucrări de modernizare vor continua și în perioada de după 1900 când se construiesc piețele I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, o parte a șoselei Kiseleff (1905) iar din 1907 începe pavarea cu piatră cubică a Căii Griviței, Căii Rahovei, Căii Călărași, străzii Sf. Vineri, etc. Perioada războiului a marcat o stagnare a acestor activități pentru ca sfârșitul acestuia să determine și reluarea lor modernizându-se marile bulevarde și croindu-se altele noi.

Este perioada când se încearcă punerea în aplicare a decretului de sistematizare din 1921 ce prevedea organizarea capitalei în 3 inele concentrice, primul, cel din centrul

¹² *Ibidem*.

comercial al Bucureștiului trebuia să reunească strada Știrbei – bulevardul I. C. Brătianu, bulevardul Dr. Kalinderu, Calea Călărașilor și să ajungă la Dâmbovița, al doilea inel trebuia să reunească strada Francmazoană – Calea Griviței – strada Romană – Calea Dorobanților – Bulevardul Dacia – strada Traian – Calea Rahovei, iar cel de-al treilea să urmeze parcul șoselelor ce înconjurau orașul. Legătura între ele urma să se facă prin străzi radiale cu o lățime medie de 12 metri în centru ajungând spre periferie la aproximativ 30 de metri. Se stabilea și lățimea străzilor ce urmau să alcătuiască aceste cercuri; astfel, pentru primul cerc trebuia să fie 16–20 m.

Aceste idei nu s-au materializat în totalitate, aglomerația, îndeosebi în centrul capitalei, fiind una dintre caracteristicile zilnice ale principalelor artere de circulație, îndeosebi a bulevardului Brătianu și a Căii Victoriei. Ultima avea un trafic deosebit de aglomerat datorită marii afluențe de trecători și vehicule dar și pentru că pe aici, pe partea stângă a pieței [din capătul Căii Victoriei] drumurile duc la Palatul de Justiție și mai departe spre Patriarhie. De jos în sus și de sus în jos, drumul este al cortegiilor regale. Pe aici trece regele de la 1923 spre Cameră pentru a deschide sesiunea Corpurilor legiuitoare, pe aici coboară Comisiunea de răspuns la mesaj și cortegiul Sfinților episcopi ce merg să primească, din mâna suveranului, cărja păstorească¹³. Alături de aceste bulevarde, mai vechi sau mai noi, își fac simțită prezența și altele cum ar fi bulevardul Mărășești, paralel cu Șos. Kiseleff sau bulevardul Dr. Kalinderu, viitorul bulevard al Eroilor. Apariția lor este strâns legată de noile cartiere ivite acum în aceste zone.

Dacă pentru zonele centrale, sau vecine centrului, Primăria manifestă interes în modernizarea rețelei stradale, periferia este în general uitată atunci când se pune tot o astfel de problemă. Se pretextează în acest sens lipsa fondurilor sau insuficiența acestora. Își aduceau totuși aminte și de această zonă dar doar pentru puțin timp, în preajma alegerilor când și votul acestor cetățeni conta și când promisiunile nu costau nimic. Nemulțumirea locuitorilor din aceste cartiere față de situația de mai sus are un puternic ecou în presa vremii care publică numeroase articole pe această temă. Așa face revista „Facla” în numărul său din 23 mai 1925 care surprindea o realitate: vara praful pe Șoselele Grivița și Filantropia se ridică în nori acoperind tot cartierul. În afară de străzile A.B.C.D., străzi pe care sunt locuințe C.F.R. și care sunt mai curățate, toate străzile din partea locului sunt la fel ca celelalte de la periferia orașului: nepavate, neiluminate și nealimentate cu apă¹⁴. O situație identică prezenta și cartierul Grand-Regie unde „muncitorii de la fabrica de tutun și atelierele C.F.R. Grivița sunt obligați ca imediat ce părăsesc atelierele [...] să înoate prin noroaie sau să meargă pe marginea numeroaselor canale pline de mortăciuni și gunoaie”¹⁵.

Se iau unele măsuri dar acestea sunt insuficiente, Capitala continuând să aibă sute de străzi nepavate ce aduceau mari neajunsuri populației deoarece „la răspântii și în mijlocul acestor străzi [...] se formau bălți în care porcii se scăldau în voie [...] în timpul ploios, aceste străzi deveneau impracticabile... Circulația vehiculelor și oamenilor devenea imposibilă [...] ieșirea în strada principală se făcea cu ajutorul picioroan-gelor și a saboților din lemn”¹⁶ așa cum surprindea un raport de activitate al Primăriei sectorului III Albastru, dintr-o perioadă chiar mai târzie 1932.

Aceasta era situația la periferie în timp ce în centru arterele de circulație beneficiau de borduri și pavaje. Așa prezenta situația o „Dare de seamă asupra activității de

¹³ col. Popescu-Lumină, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, București, 1935, p. 675.

¹⁴ Petre Dache și Ana Benc, *op. cit.*, p. 112.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 113.

la Primărie” care menționa, pentru anul 1920, inexistența bordurilor dar existența unei suprafețe de pavaj de 197.517 m² din care 175.507 m² reprezenta suprafață carosabilă iar 22.011 m² trotuare. În anul următor suprafața bordurilor era menționată de 450 m iar cea a pavajului de 226.429 m² dintre care 208.738 m² carosabil și 19.690 m² trotuar. Aceste cifre reprezentau în total 40 km stradă pavată¹⁷, suprafață insuficientă însă pentru o populație în continuă creștere ale cărei pretenții sunt tot mai mari.

Asfaltate sau nu, aceste străzi ridică Municipalitytii o altă problemă: salubritatea. Menținerea curățeniei pe străzile orașului a beneficiat de atenția autorităților încă din secolul al XVIII-lea de când este menționată restricția referitoare la tăierea vitelor în oraș, pentru ca ulterior să fie menționată și existența canalelor pentru scurgerea apei așa cum surprinde Nicolae Filimon, pentru momentul 1813, atunci când vorbea despre ulițele din centrul orașului care „erau așternute cu scânduri de stejar și aveau dedesubt canale de lemn pentru scurgerea apei”¹⁸. Din 1873 se trece la salubritatea sistematică a orașului, Primăria luând în antrepriză „ridicarea și transportarea prafului, noroiului și gunoaielor de pe stradele Capitalei precum și udarea în timpul verii”¹⁹ așa cum menționează un document din Analele Primăriei București. Situația cunoaște o îmbunătățire în perioada următoare pentru ca declanșarea primului război mondial să stopeze și activitatea Primăriei în acest domeniu, fapt ce o determină să emită o ordonanță-apel, în august 1916, prin care se arăta că nu se mai poate face o curățenie organizată a orașului, ca înainte, astfel că se cerea ca „în fiecare dimineață, curțile, trotuarele și strada până la mijlocul ei să fie măturate de fiecare proprietar sau chiriaș în dreptul locuinței sale”²⁰.

Sfârșitul războiului determină Primăria să-și reia activitatea în acest domeniu. Se extinde acum suprafața canalelor colectoare, existau 210 canale în timp ce alți 240 km erau total necanalizate²¹. Dotarea serviciului de salubritate se face cu 30 de camioane pentru gunoi, stropitori autopompe și se hotărăște ca gunoiul de stradă să fie dus la Dâmbovița-Abator în acest scop gunoaielor menajere, mai puțin cenușa, urmând a fi depozitate pe stradă în cutii metalice și colectate de lucrătorii de la salubritate. Această depozitare a gunoiului la marginea străzii, nu face decât să dea acestora aspectul unor imense mormane de gunoaie care alături de mizeria lăsată de zecile de căruțe cu alimente, ce poposeau zilnic în București, „lăsând în urma lor mormane de gunoaie și aducând pe roate și pe copitele cailor, mai ales pe vreme ploioasă, noroiul străzilor mărginașe”²² fac ca aspectul orașului să fie insalubru. Pentru eficientizarea activității de curățire a orașului se hotărăște descentralizarea acesteia pe sectoare dar nici această măsură nu este suficientă.

Această murdărie a orașului, mai mult sau mai puțin intenționată, nu este numai efectul unei activități ineficiente din partea Primăriei ci ea spune foarte mult și despre gradul de civilizație al populației capitalei. Aspectul insalubru al străzilor, fie că este vorba, în mai mică măsură, de cele din centru, fie că este vorba, în mai mare măsură, de cele de la periferie este efectul unei indifferențe pe care bucureșteanul de ieri sau de azi a manifestat-o față de tot ceea ce îl înconjoară de tot ceea ce este bun public, din lipsă de educație, așa cum demonstrează unele obiceiuri surprinse de periodicele timpului: „Oricui i se poate întâmpla la orice oră din zi, și aceasta în plin centru, ca, trecând pe trotuar să se pomenească că deasupra capului i se scutură un covor sau se varsă un lighean cu apă”²³.

¹⁷ *** , *Dare de seamă asupra administrațiunii comunale a Capitalei pe timpul de la 1 ianuarie 1920 la 1 ianuarie 1921*, București, 1921, p. 20.

¹⁸ cf. N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 50.

¹⁹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 101.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Gospodăria Comunală și Județeană*, I, nr. 6 din febr. 1923, p. 5.

²² *Municipalitate*, I, nr. 1 din martie 1928, p. 20..

²³ *Paza Polițienească. Administrativă. Socială*, II, nr. 11 din febr. 1922, p. 9.

Tot ca expresie a menținerii salubrității orașului poate fi considerată și activitatea oficialităților în sensul modificării situației cimitirelor. Încă din 1864, apar legi succesive ce prevedeau interdicția construirii de cimitire în oraș. Măsurile vor fi reluate, dovadă faptul că nu au fost respectate. Ele încep să fie aplicate riguros abia de la începutul secolului XX când se înființează numeroase cimitire pe linia de centură a orașului, cimitire al căror număr se ridică la 21 în 1919²⁴. Acestora li se adaug inaugurația crematoriului din București (25 ianuarie 1928) în zona vecină cu cimitirul Bellu, fapt ce stârnește puternice proteste din partea Bisericii Ortodoxe Române care vedea în acesta un model păgân, o gravă încălcare a tradiției creștine.

Principala problemă în menținerea salubrității Bucureștiului o ridică însă Dâmbovița și salba de lacuri ce mărgineau orașul în zona de NE ce reprezentau o continuă amenințare la adresa stării de sănătate a populației. De această problemă, ce trebuie să stea în atenția autorităților, acestea erau perfect conștiente așa cum dovedește printr-un articol din 15 octombrie 1922 al unui reprezentant al Primăriei care descria astfel Bucureștiul: „Așezat în mijlocul mlaștinilor, fără a fi apărat de păduri, băntuit de vânturi care îi aspresc și îi schimbă fără tranziții clima, a avut nefericirea să fie croit astfel încât face ca, cu tot dinadinsul, toate relele și-au dat mâna spre a-l afunda în iadul necurăteniei”²⁵.

Interesul pentru regularizarea cursului Dâmboviței se manifestă încă din a doua jumătate a secolului trecut datorită deselor inundații pe care aceasta le provoca. Creșterea populației și lărgirea paletelor activităților acesteia face ca râul să aibă tot mai mult de suferit, devenind în deceniul al doilea al secolului XX și îndeosebi după 1930, un uriaș canal colector al orașului, imagine surprinsă realist de prozatorul Cezar Petrescu, contemporan cu perioada, care pune în descrierea făcută Dâmboviței de personajul principal al romanului său „Întunecare” o realitate a anului 1925, chiar dacă puțin exagerată: o Dâmboviță cu „apă uleioasă și lăncedă [...]. Râul bălos împotmolea cârpe și stârvuri. Pe pantele malurilor, unde îndrăznea să dea colțul ierbii, cioburi de vase, tinichele mâncate de rugină, bucăți de vată și vertebre albe cu gratii de coaste, toate aduceau îndată aminte că dacă primăvara va fi purces undeva să plesnească muguri și să înverzească pajști, aici e numai o rană purulentă care se deschide la soare”²⁶.

Dacă Primăria nu a avut fonduri, sau poate nici interes să vindece definitiv această „rană purulentă” atunci, spre sfârșitul primului deceniu interbelic, s-a gândit la o soluție: a recurs la un „plasture” care să o acopere, cel puțin în zona centrală, construindu-se în perioada ulterioară un planșeu de ciment, sub pretextul fluidizării circulației, planșeu finalizat în 1935 între Calea Victoriei și Calea Șerban Vodă, pe o distanță de 800 m liniar, urmat de un altul de dimensiuni mai mici (130 m) în zona bisericii Sf. Elefterie.

Alături de problemele ridicate de asanarea Dâmboviței, altele erau legate de asanarea lacurilor din jurul Capitalei. Acțiunea este anterioară perioadei dar se reia propriu-zis în 1926, când devine una dintre preocupările de bază ale Primăriei. Încep discuții, se elaborează proiecte, se strâng colete publice. În perioada 1927–1928 se elaborează studii, se încep lucrări de ridicare topografică a văii Colentinei, iar din 1928, odată cu preluarea funcției de primar de către Dem I. Dobrescu și prin colaborarea acestuia cu ministrul Agriculturii și Domeniilor, Ion Mihalache, activitatea se intensifică din 1930 începând lucrările propriu-zise de asanare a lacului Snagov urmate abia din 1933 de cele de la Băneasa, Herăstrău, Floreasca.

²⁴ M. C. Pântea, *Noul plan și ghid al orașului București și harta județului Ilfov*, București, 1919, p. 20.

²⁵ *Gospodăria Comunală și Județeană*, I, nr. 1 din 15 oct. 1922, p. 4.

²⁶ Cezar Petrescu, *Întunecare*, București, 1976, p. 587.

3. **Aprovizionarea cu apă** potabilă, menajeră sau pentru nevoi industriale a beneficiat și ea de interes din partea oficialităților. Dacă inițial Dâmbovița a reprezentat, până la jumătatea secolului al XIX-lea, principala sursă de apă a orașului, ulterior importanța sa este într-o continuă scădere datorită poluării. Astfel, alături de pitoreștii sacagii, simbol al Bucureștiului din secolul trecut, ce alimentau cu apă, din Dâmbovița, orașul, se extinde tot mai mult rețeaua cișmelelor publice ce se mai alimentau și ele cu apă din Dâmbovița (prin instalația de la Bâcu-Arcuda înființată în 1885) cât și din izvoare subterane din afara orașului, realizare a anilor 1901 și 1907 când inginerul Elie Radu înființa stațiile de pompare de la Bragadiru și Ulmi.

Sporirea cantității de apă pompată spre oraș, determină administrația să ia măsuri pentru o mai bună aprovizionare a populației, în 1908 adoptându-se și un regulament ce prevedea obligativitatea introducerii apei și a canalizării în toate locuințele din sectorul I și II dacă aveau conducte publice pe stradă; lucrările de recordare la rețea urmau să fie suportate atât de Primărie cât și de locuitori. Sistemul abonamentelor se extinde ajungând în 1912 să fie menționați 2559 abonați în sectorul I, 1398 în sectorul II și 963 în sectorul III²⁷.

Începutul reconstrucției postbelice marchează și materializarea inițiativelor Primăriei de înființare a unor uzine comunale ce trebuiau să se ocupe cu îngrijirea orașului. Așa apar în 1923 U.C.B., uzine ce aveau spre administrare toate instalațiile de apă din capitală și care, din 1928, vor relua și serviciul de salubritate. Sporesc posibilitățile de captare și pompare prin modernizarea stației de la Arcuda și înființarea unor stații noi. Cantitatea de apă mai mare pompată spre oraș face ca și lungimea conductelor de aprovizionare cu apă să sporească, ajungându-se ca, în perioada 1927–1929, să fie instalată în București 40% din lungimea totală a conductelor de apă menționate în București în toată perioada interbelică, rețeaua de artere cunoscând însă o extindere mai mare în decenii urmări.

Pe ansamblu, sectorul aprovizionării cu apă a Capitalei a înregistrat cele mai mari progrese dovadă faptul că atât înainte cât și după război cantitatea de apă consumată era foarte mare. Dacă înainte de război la 350.000 locuitori se consumau 100.000 m³, după război se consumat 300.000 m³ ²⁸. Această cantitate de apă consumată în Bucureștiul acelei perioade se situa mult peste media cantității de apă consumată de marile orașe europene ale vremii.

Și acest sector avea însă unele minusuri, mulți locuitori ai Capitalei continuând, în lipsa posibilităților materiale, să se alimenteze cu apa cărată de sacagii din Dâmbovița, să-și sape fântâni, chiar dacă apa acestora nu era prea bună, sau să se aglomereze la cișmelele de pe stradă, în cartierele în care acestea existau. Astfel prezintă situația o plângere din 1922 adresată Primăriei Capitalei în care se arată că: „în cartierul Filantropia, pentru 10.000 de locuitori există doar două cișmele”²⁹ sau ziarul „Dimineața” care menționa în numărul său din 5 decembrie 1922 că în strada Pieptănari „o singură fântână era destinată a alimenta o populație de 20.000 locuitori și pentru aceasta femeile se scoală de dimineață și fac coadă la gura cișmelei”³⁰, știut fiind faptul că apa nu se distribuie pe timpul nopții.

²⁷ Fl. Georgescu, Al. Cebuc, Petre Dache, *Probleme editare bucureștene în Materiale de istorie și muzeografie*, vol. VI, București, 1966.

²⁸ *Gospodăria Comunală și Județeană*, I, nr. 6 din febr. 1923, p. 10.

²⁹ Al. Cebuc, *Aspecte din viața unor mahalale bucureștene în perioada 1900–1944 în Materiale și studii de istorie și muzeografie*, vol. IV, București, 1964, p. 107.

³⁰ cf. *op. cit.*, p. 108.

³¹ Petre Dache și Ana Benc, *op. cit.*, p. 120.

Chiar dacă mențiunile sunt anterioare măsurilor din anii 1926–1929, ele reliefează totuși situații ce nu dispar rapid ci se perpetuează în toată perioada primului deceniu interbelic.

Extinderea rețelei de aprovizionare cu apă a reprezentat crearea unor condiții favorabile pentru menținerea curățeniei cel puțin a locuințelor, dacă nu și a străzilor și ridicarea nivelului de trai. Astfel, alături de extinderea numărului băilor din locuințele particulare, se extinde și sistemul băilor publice. Trecerea în revistă a acestora o face recensământul din 1930 care menționează, pentru București, ca fiind deținătoare a astfel de facilități 18% din populație³¹ în timp ce marea majoritate nu dispunea de astfel de condiții fiind nevoită să utilizeze rețeaua băilor publice sau să improvizeze. Igiena personală depindea astfel de posibilitățile materiale ale fiecăruia și de aprovizionarea cu apă. Existau persoane pentru care o baie nu mai era neapărat doar o măsură de menținere a igienei personale ci putea reprezenta și un moment de odihnă, de relaxare în timp ce altele, dacă reușeau să facă o baie totală o dată pe săptămână. Aceste situații diverse se vor oglindi și în starea de sănătate a locuitorilor Capitalei.

4. Iluminatul public

Această preocupare este și cea mai veche dintre activitățile edilitare în București. Încă din vremea lui Caragea se iau măsuri pentru luminarea, pe timp de noapte, a Podului Mogoșoaiei prevăzându-se obligativitatea de a se ține aprins noaptea, la șapte case, un felinar cu untdelemn sau untură de pește. Ulterior societatea progresează, se descoperă noi metode de iluminat public, culminând în 1881 cu descoperirea electricității de către Edison.

În această situație, începutul secolului XX marchează o nouă etapă în organizarea iluminatului public bucureștean. Prin legea din 1906, Primăria era autorizată să concesioneze Societății Generale de Gaz și Electricitate, iluminatul Capitalei. Această organizare a fost afectată de război astfel că la 1920, datorită situației nou create, uzinele primăriei au fuzionat cu cele de Societăți de Gaz (Filaret) pentru a satisface necesitățile de confort ale unei populații într-o continuă creștere. Totuși măsurile sunt insuficiente așa cum demonstrează o statistică din revista „Gospodăria Comunală și Județeană” din luna martie 1923 care prezenta totalul de străzi ca fiind de 2398 (556.382 km), dintre care 1876 (296.315 km) străzi erau iluminate cu gaz aerian, 123 (68.580 km) străzi erau iluminate cu petrol, 34 (19.550 km) cu electricitate, 5 (7.500 km) cu electricitate și gaz, iar 870 (175.000 km) străzi erau neiluminate³².

Insuficiența iluminatului public determină Primăria să recurgă din 1924 la aducerea energiei electrice de la termocentralele Schitu Golești și Florești, iar din 1928–1930 de la hidrocentrala Florești. Tot din 1924 se iau măsuri pentru extinderea rețelei de distribuție a energiei electrice în toate cartierele periferice, îndeosebi pe străzi, iar din 1926 în cele 12 comune suburbane. Se menține același tip de iluminat public combinat astfel că 78% dintre străzi erau iluminate cu gaz aerian, 1% cu petrol și electricitate dar 15% erau total neiluminate. Situația se menține, chiar dacă nu în aceeași proporție în perioada următoare³³.

Electricitatea pătrunde și în iluminatul casnic încă de la 1900 dar extinderea este lentă astfel că la o dată mult mai târzie statisticile menționează o situație defavorabilă; 56% din locuințe continua să fie iluminate, și la 1937 cu gaz³⁴.

³² *Ibidem*.

³³ *Edilitatea*, I, nr. 3 din apr. 1928, p. 10.

³⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 190.

Prezentarea acestor activități edilitare a fost necesară pentru a surprinde mediul în care bucureșteanul primului deceniu interbelic își ducea existența zilnică. Era o perioadă de instabilitate economică și politică, de inconsecvență în politica administrativă a Primăriei, o perioadă în care sporirea confortului cetățenilor depindea nu numai de propriul buget ci și de bugetul comunal. Dacă în cazul utilizării bugetului familial nu se pot da verdicte, în cazul cheltuielilor de la bugetul comunal (pentru activitățile edilitare) se pot aduce unele observații în sensul că nu se știe cu siguranță dacă așa-numita lozincă „N'avem bani!” dezvăluia o realitate sau era doar un paravan după care se putea ascunde o proastă administrare a orașului. Oricum, lozincă a fost vehiculată toată perioada interbelică în situația în care populația, presa sau chiar funcționarii primăriei cereau îmbunătățirea condițiilor de viață. Această realitate o surprinde cu „resemnare” gazeta „Edilitatea” în numărul său din aprilie-mai 1929:

„N'avem bani! Și fiindcă n'avem bani, n'avem pavaje pe străzi, n'avem lumină, n'avem canale, n'avem nimic din ceea ce ar trebui să aibe orice oraș civilizat mai ales dacă e Capitală de stat”³⁵.

Poate aceasta era realitatea în lipsa libertății de care orașul ar fi trebuit să beneficieze pentru a se autoadministra dar limbajul caragialesc al articolului te îndeamnă că crezi contrariul.

Indiferent de motive, realitatea se prezenta destul de nefavorabil; un oraș mai mult larg decât înalt, pentru a cărui administrare trebuiau eforturi deosebite și consecvențe, cu o inflație de populație, un oraș insuficient adaptat unei vieți civilizate așa cum relata în termeni duri un articol din numărul de pe luna martie 1922, al gazetei „Paza Polițienească. Administrativă. Socială”: „Surprinsă de evenimente, cu o inflație de populație aproape triplă decât cea normală, cu o societate amorală, din cauza ignoranței locuitorilor săi, administrată adesea de imorali și incapabili, Capitala noastră de acum, e mult inferioară nu numai unui oraș similar, ci ei însăși cum am cunoscut-o înainte de război”³⁶. Situația se va mai îmbunătăți însă de-a lungul primului deceniu interbelic dar efectele măsurilor edilitare de la sfârșitul deceniului al treilea al secolului XX se vor vedea abia în deceniul patru când și condițiile de viață ale bucureștenilor se vor îmbunătăți, atunci fiind perioada când Bucureștiul își merita într-adevăr apelativul de „mic Paris”.

SUMMARY

The Inhabitants of Bucharest and the Edilitary Activity During the First Inter-War Deceny

The end of World War I and the changes it brought in the status of the Romanian Capital, Bucharest, augmented the population's request of a better life level. The authoress presents the municipal administrators' and the citizens' efforts in modernizing the town.

Bibliografie

Izvoare:

- *** „Analele Eforiei Spitalelor Civile din București”, vol. XXI, București, Tipografia „Cultura”, 1921.
- *** „Dare de seamă asupra administrațiunii generale a Capitalei pe timpul de la ianuarie 1920 la ianuarie 1921”, București, Imprimeria Statului, 1922.
- *** „Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930”, București, Editura Institutului Central de statistică, 1939–1940.

³⁵ Edilitatea, I, nr. 4–5 din aprilie-mai 1928, p. 5.

³⁶ Paza Polițienească. Administrativă. Socială, I, nr. 12–13 din martie 1922, p. 9.
www.muzeulbucurestii.ro / www.cimec.ro

- „Căminul mobilat. Organ pentru răspândirea artei mobilierului”, an. I, nr. 1, iun. 1920.
 „Căminul. Studii și planuri de case”, an I, nr. 1, martie 1929.
 „Edilitatea”, an. I, martie 1928, nr. 4-5 aprilie-mai 1929.
 „Gospodăria Comunală”, an I, nr. 46, 1 dec. 1922 – 1 ian. 1923.
 „Jurnalul Chiriașilor”, an I, nr. 10, oct. 1920, an III, nr. 77, apr. 1922.
 „Municipalitatea”, an I, nr. 1, martie 1928.
 „Paza Polițienească. Administrativă. Socială”, an II, nr. 18-19 iun., nr. 20-21 iul. 1922, an III, nr. 7-8, apr. 1923.

Lucrări generale și speciale:

- *** „Materiale de istorie și muzeologie”, București, Editura Poligrafică „Informația”, 1964, vol. I-VIII.
- Belciurescu Victor** „București și bucureșteni de ieri și de azi”, Editura Cartea Românească, 1945.
- Brătescu G.** „Sănătatea Bucureștilor. 1862-1944”, București, Editura Medicală, 1970.
- Crutcescu Gheorghe** „Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi”, București, Editura Socce & Co. S.A.R., 1943.
- Giurescu C. Constantin** „Istoria Bucureștilor. Ediția a II-a revăzută și adăugită”, București, Editura Sport-Turism, 1979.
- Harhoiu Dana** „București, un oraș între Orient și Occident”, București, Editura Simetria, 1997.
- Iorga Nicolae** „Istoria Bucureștilor”, București, Imprimeria Națională, 1939.
- Niculăiță-Voronca Elena** „Sărbătoarea Moșilor în București”, București, Editura „Nicolae Stroilă”, 1915.
- Pântea M. C.** „Noul plan și ghid al orașului București și harta județului Ilfov”, București, Institutul de Arte Grafice „Mihai Eminescu”, 1919.
- Petrescu Cezar** „Întunecare”, București, Editura Minerva, 1976.
- Col. Popescu-Lumină I.** „Bucureștii din trecut și de astăzi”, București, Editura ziarului „Universul”, 1935.
- Predescu Alexandru** „Vremuri vechi bucureștene”, București, Editura pentru Turism, 1990.